

Пелех З.Б.

аспірант,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПЕРІОДИЗАЦІЯ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ ПРАВА НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАННІСТЬ: ОБҐРУНТУВАННЯ НАУКОВОГО ПІДХОДУ

Вступ. Право на свободу та особисту недоторканність є одним з основоположних, а тому становить собою центральне питання багатьох досліджень з метою удосконалення його нормативно-правової регламентації, правового забезпечення і захисту тощо. При цьому першочерговою умовою їх ефективності має визнаватись повноцінне розуміння сутності цього права, адже без формування належних знань про об'єкт дослідження його неможливо буде досконало вивчити. У цьому ракурсі варто відзначити, що одним із важливих аспектів пізнання сутності права на свободу та особисту недоторканність є визначення особливостей його історичного становлення і розвитку, що сприяє розкриттю його поняття і змісту, поясненню процесу появи і видозміни у нормативно-правових документах, обґрунтуванню доцільності його тлумачення у конкретний спосіб та шляхів удосконалення його регулювання.

Однак, попри зазначене, в окресленій сфері можна зустріти лише поодинокі зарубіжні праці, у яких цим питанням відводиться окреме місце (наприклад, Д. М. Личковського), але іноземні автори, вочевидь, не враховують специфіку української історії держави і права та відповідних історичних документів. Стосовно вітчизняної правової науки зауважимо, що на сьогодні відсутні наукові праці, присвячені історії названого права, а у наявних комплексних правових дослідженнях їй не приділяється достатньої уваги. У переважній більшості випадків українські вчені обмежуються у своїх напрацюваннях згадками про окремі історичні факти або акцен-

тують свою увагу на тлумаченні цього права, категорій «свобода» та «недоторканність» у філософії, політичній і правовій думці. Такими, наприклад, є праці таких авторів, як В. Л. Бучківська, В. П. Грובה, О. М. Пожар, Т. М. Слінько, О. М. Тулицький та ін.

Зазначений стан наукових розробок чинить перепони для формування повноцінних знань про його становлення і розвиток як суб'єктивного права особи та об'єкту правового регулювання. Тому окреслену *проблему* необхідно вирішити шляхом проведення відповідних наукових досліджень. Одним з основних питань, які мають бути у них розглянуті, є виділення періодів розвитку даного права з урахуванням особливостей його правового регулювання у конкретну епоху та історичних обставин, які впливали на процес його становлення

З огляду на це, *метою* статті є обґрунтування наукового підходу щодо періодизації становлення і розвитку права на свободу та особисту недоторканність. *Об'єкт* дослідження становить історичний процес розвитку права на свободу та особисту недоторканність. *Методологію* дослідження складають загальні та спеціальні методи наукового пізнання, включаючи історично-правовий, порівняльно-правовий, систематизації, класифікації, дедукції, індукції, аналізу, синтезу та ін.

Основні результати. Приступаючи до їх виконання, зазначимо, що у науковій літературі спостерігається плюралізм поглядів на те, коли відбулось зародження права на свободу та особисту недоторканність. Напри-

клад, Д. М. Личковський починає відлік процесу становлення цього права з періоду античності, під час якого, на думку вченого, закладаються паростки неприпустимості свавільного позбавлення життя [1, с. 3]. Натомість В. Л. Бучківська, В. П. Грובה, О. М. Пожар, Т. М. Слінько стверджують, що право на свободу й особисту недоторканність бере свій початок у XIII ст. з Великої хартії вольностей від 1215 р. [2; 3; 4; 5], подальше розвиваючись в Акті про краще забезпечення свободи підданого і про попередження ув'язнень за морями від 1679 р., Акті, що декларує права й свободи підданого і встановлює спадкоємство Корони від 1689 р., Декларації прав людини і громадянина від 1789 р. та інших актах [3; 5]. П. Шаде зазначає, що історичні витоки цього права містяться в англійському Акті «Habeas Corpus» від 1679 р., який мав захищати громадян від свавільних арештів королем [6]. О. В. Швидкова, розвиваючи ідею виникнення названого права у Середні віки, виділяє три відповідні точки, від яких починається історія становлення права на свободу та особисту недоторканність, а саме: 1) початок законодавчої регламентації (Велика хартія вольностей, яка забороняла заарештовувати, ув'язнювати або позбавляти володіння вільну людину інакше як за законним вироком уповноважених на це осіб і за законом країни); 2) юридичне широке визнання, яке відбулось в епоху перших буржуазних революцій у XVII-XVIII ст.ст.; 3) перші спроби визнання цього права в Україні, які мали місце у проекті Конституції Української Народної Республіки (далі – УНР) від 1918 р., що закріплювала заборону на затримання без судового наказу інакше як на гарячій вчинку та за умови, що така особа буде випущена не пізніше ніж за 24 години, якщо суд не встановить іншого способу затримання [7]. О. М. Тупицький акцентує увагу лише на третьому з названих аспектів виникнення права на свободу та особисту недоторканність, називаючи проект Конституції УНР від 1918 р. першою спробою закріплення цього права на конституційному

рівні та відзначаючи, що перше закріплення мало місце майже 20 років потому [8], тобто у ст. 126 Конституції Української Радянської Соціалістичної Республіки 1937 р. [9].

Це дозволяє сформулювати три основні наукові погляди на визначення моменту, з якого почалось становлення права на свободу та особисту недоторканність: 1) згідно з першим це право історично бере свій початок в античні часи (Д. М. Личковський); 2) відповідно до другого це право з'явилося у Середні віки, але позиції вчених щодо документу, завдяки якому воно набуло свого оформлення, не співпадають (В. Л. Бучківська, Т. М. Слінько, О. В. Швидкова); 3) за третього увага вчених зосереджена навколо першого закріплення цього права на рівні Конституції в українській державі (О. М. Тупицький), яке також розглядається як один з ключових моментів у становленні цього права, від якого починається відлік його розвитку за певним напрямком (О. В. Швидкова). Їх існування логічно впливає на формування підходів до періодизації розвитку права на свободу та особисту недоторканність загалом.

Водночас нагадаємо, що, як ми зауважили на початку статті, стан наукових розробок у цій сфері знаходиться на неналежному рівні, наслідком чого є те, що у більшості наукових праць відсутні дані про періодизацію, за деяким винятком. Тобто лише в окремих працях автори наводять свою позицію щодо виділення певних етапів розвитку зазначеного права, у решті – вони обмежуються згадкою конкретних історичних подій чи документів, з якими пов'язують його виникнення чи розвиток, не вдаючись до порівняння стану його нормативно-правової регламентації та розуміння у різні історичні періоди.

Одним з небагатьох, хто запропонував періодизацію історичного розвитку права на свободу та особисту недоторканність, є Д. М. Личковський, який виділяє у процесі його еволюції наступні періоди: 1) античності і раннього Середньовіччя, які характеризуються тим, що у звичаях та правових актах

здійснювались перші спроби закріплення основ, умов та меж впливу на фізичну недоторканність людини, відбувався перехід від звичаєвої та релігійної до юридичної регламентації; 2) Середньовіччя, під час якого відбувався прогрес у правовій регламентації засад для обмеження недоторканності особистості: мали місце спроби обмежити права вільних людей, встановлювались нові різновиди покарань (штрафи), а притягнення винних до відповідальності здійснювалось у певній процесуальній формі; 3) Нового часу до XIX ст., у який вперше приймалися правові акти європейських держав, що гарантували свободу і недоторканність усіх людей, почав розвиватись принцип, згідно з яким арешт і затримання повинні були мати законні підстави, недоторканність особи закріплювалась на конституційному рівні; 4) XIX ст. – початку XXI ст., характерними рисами якого стали активний розвиток прав і свобод людини, удосконалення законодавства багатьох країн, закріплення норм, що регулюють правовий статус особи, прийняття міжнародних правових документів, універсальних для усієї світової спільноти [1, с. 3, 9, 12-13].

З таким підходом ми не можемо погодитись повною мірою, оскільки вважаємо недоцільним розглядати періоди існування рабовласницького ладу, кріпацтва, класового розшарування, коли належність прав, захист і повага до свободи і особистої недоторканності залежали від майнового та соціального стану, у якості етапів розвитку основоположного права, яке суперечить цим явищам за своєю сутністю. У такому разі доречніше говорити про те, що право на свободу та особисту недоторканність на етапі зародження мало усічений характер та зміст, оскільки стосувалось лише окремих верств населення, наприклад: вільних римських громадян, феодалів, шляхти тощо [10; 11; 12], що підтверджується у тому числі змістом Великої хартії вольностей [13]. Хоча зауважимо, що у науковій літературі міститься інформація про те, що в окремих випадках такі вольності надава-

лись не лише заможним верствам населення. Наприклад, на початку XIII ст. в італійських містах Лукка, Піза і Флоренція видавались постанови, які надавали повну свободу та недоторканність, а також великі пільги від різних податків та повинностей кріпакам, які втекли з феодалного маєтку та сховались у місті [14, с. 182]. Однак це підтверджує наші погляди, оскільки у цьому разі мова також йде про конкретну верству населення, до того ж надання таких вольностей зазвичай оскаржувалось феодалами, які вигравали суди та отримували підтримку представників влади, незважаючи на наявні у кріпаків документи [14, с. 182].

З викладеного бачимо, що у цей період мали місце певні вольності, привілеї для окремих верств населення, які суттєво відрізняються від основоположних прав людини за метою, призначенням, суб'єктами, юридичною природою і порядком набуття. Але під впливом історичних змін у мисленні людини і суспільства, філософії, юриспруденції тощо змінився підхід загалом до правового ладу у державах, змінилось відношення до людини та її сприйняття і, як наслідок, практика вольностей та привілеїв припинила своє існування, поступившись верховенству права. Тому виникнення правової практики привілеїв та вольностей можна розглядати як передумову виникнення основоположних прав, оскільки визнання свободи і недоторканності окремих осіб у привілеях заклало собою певні підвалини для можливості визнання у подальшому свободи і недоторканності за усіма. Однак сама по собі ця передумова нічого не значить, якщо не розглядати її у сукупності з історичними подіями, які призвели до визнання і закріплення основоположних прав (наприклад, революції, тривале та сильне пригнічення окремих верств населення, прагнення набути свободу слова, думки, звільнитись від утисків тощо), та змінами у політичній і правовій думці стосовно прав і свобод людини (поширення просвітницьких ідей, які були впроваджені згодом в основні нормативні

акти, що гарантували громадянам низку прав і свобод).

Таким чином, у якості проміжного підсумку зазначимо, що в часи, які мали місце до закріплення ідей свободи та недоторканності людини у ст.ст. 1-2, 6-7 Декларації прав людини і громадянина 1789 р. [15] у Франції, цього права не існувало. Тому його зародження слід пов'язати з періодом Нового часу, а відлік його становлення і розвитку розпочинати з моменту першої нормативної регламентації, адже доти воно не було юридично визнаним, гарантованим і забезпечуваним з боку держави, а отже й не могло дотримуватись і реалізовуватись.

Водночас зауважимо, що в Україні цей етап розпочався значно пізніше, оскільки вона перебувала у складі Російської імперії, в якій у ці часи ще занадто сильною була влада імператорської родини та дворян. До того ж все ще мало місце класове розшарування, а права і свободи не рівним чином були розподілені між населенням. Наприклад, за Зводом законів Російської імперії від 1906 р. [16] право на особисту недоторканність було привілеєм імператора (ст. 5), тоді як решта населення наділялись лише правом на недоторканність житла і майна (ст.ст. 33, 35) [16]. Тому можна вести мову про зародження права громадян України на свободу та особисту недоторканність лише після буржуазної революції та розпаду імперського ладу. Зокрема вперше відповідні правові можливості було закріплено 7 (20) листопада 1917 р. у III Універсалі Української Центральної Ради [17], де встановлювалось, що: «в Українській Народній Республіці має бути забезпечено всі свободи, здобуті всеросійською революцією: свободу слова, друку, віри, зібранів, союзів, страйків, недоторканости особи і мешкання, право і можливість уживання місцевих мов у зносинах з усіма установами» [17].

Викладене дає змогу говорити про те, що процес становлення і розвитку права на свободу та особисту недоторканність відбувався неоднаково і неодноразово у різних країнах:

європейські держави раніше визнали людину носієм прав, її рівність, свободу і недоторканність та, як наслідок, раніше розвинули механізм забезпечення основних прав і свобод. Тому для України так важливо вивчати і враховувати європейський досвід їх тлумачення та регламентації.

Повертаючись до викладу основного питання, зазначимо, що не можемо погодитись із Д. М. Личковським також стосовно доцільності об'єднання XIX, XX і XXI ст.ст. у єдиний період становлення і розвитку права на свободу та особисту недоторканність, оскільки кожне з цих століть кардинально відрізняються правовою ідеологією, підходами до нормативно-правового регулювання та правових досліджень, змістовним наповненням актів законодавства тощо.

Наприклад, на відміну від розглянутого вище дореволюційного періоду, який охоплював і XIX ст., для радянської України були властиві рівноправність та нормативно-правова регламентація прав і свобод, належних усім громадянам. Однак нормативне закріплення права на свободу та особисту недоторканність мало нестабільний характер, а його формування і зміст постійно змінювались: 1) у III Універсалі Української Центральної Ради 1917 р. було проголошено недоторканність особи та низку належних людині свобод; 2) у Конституції УНР 1918 р. [18] термін «недоторканність» вживався лише по відношенню до житла (ст. 15), було введено заборону свавільного затримання (ст. 13), термін «свобода» згадувався лише по відношенню до права на свободу пересування («свободу перемін місця пробування» – ст. 18), а перераховані у III Універсалі свободи називались правами і лише у контексті неможливості їх обмеження (ст. 17) [18]. Тобто, з одного боку, право на свободу та особисту недоторканність не згадувалось, а з іншого – сучасні знання дозволяють стверджувати, що це право все ж гарантувалось Конституцією 1918 р. в частині неприпустимості незаконного затримання; 3) у Конституції УСРР 1919 р. [19] право на свободу та

особисту недоторканність не регламентувалось навіть частково; 4) у Конституції УРСР 1937 р. право на особисту недоторканність знов було визнане за громадянами, більш того у ст. 126 вже було офіційно визнано зв'язок між особистою недоторканністю та незаконним арештом. Однак що стосується права на свободу, то воно і надалі не проголошувалось, а нормативного закріплення набували лише певні свободи: совісті (ст.123), слова (п. «а» ч. 1 ст. 124), друку (п. «б» ч. 1 ст. 124), зборів і мітингів (п. «в» ч. 1 ст. 124), вуличних походів і демонстрацій (п. «г» ч. 1 ст. 124) [9]; 5) у Конституції УРСР 1978 р. [20] підхід законодавця до нормативно-правової регламентації названих прав не змінився, зокрема у ст. 52 так само гарантувалась недоторканність особи та неприпустимість несанкціонованого арешту, а у ст.ст. 48 і 50 закріплювались свободи слова, друку, зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій, совісті [20].

Проте викладеного недостатньо, щоб повною мірою окреслити стан нормативно-правового регулювання та, відповідно, розуміння права на свободу та особисту недоторканність у період з 1917 р. до набуття Україною незалежності. Тому пропонуємо розглянути ще Цивільні і Кримінально-процесуальні кодекси тих часів. Щодо перших зазначимо, що назване право було віднесене до цивільних лише з прийняттям Цивільного кодексу України від 2003 р. [21]. Натомість ст. 5 Кримінально-процесуального кодексу УСРР 1922 р. [22] закріплювала, що «ніхто не може бути позбавлений свободи і поміщений під варту інакше, як у випадках, вказаних у законі і в порядку, визначеному законом» [22], а ст. 14 Кримінально-процесуального кодексу УРСР 1960 р. [23] було прямо присвячено недоторканності особи, регламентація якої повністю узгоджувалась з її конституційно-правовим змістом – було затверджено, що «ніхто не може бути заарештований інакше, як за постановою суду або з санкції прокурора. Прокурор повинен негайно звільнити кожного, хто незаконно позбавлений волі або утримується під

вартою понад строк, передбачений законом чи судовим вироком» [23].

Звідси можемо підсумувати, що у радянські часи право на особисту недоторканність забезпечувалось головним чином засобами кримінально-процесуального законодавства [24, с. 5–8; 25, с. 59]. Це позначилось і на стані наукових розробок з питань права на особисту недоторканність – дослідження проводились за спеціальністю «кримінальне право і кримінальний процес» (наприклад, дисертації М. М. Короткого [24], А. І. Сергеева [26] та ін.), а основні питання розкривались у підручниках з кримінального процесу (наприклад, М. С. Строговича [25, с. 59]).

Водночас радянські вчені, зокрема М. М. Короткий, вбачали правове забезпечення особистої недоторканності також і в кримінально-правових нормах, які встановлювали відповідальність за вбивство, тілесні ушкодження, незаконне позбавлення волі тощо, а до змісту цього права відносили правомочності на державну охорону і захист від злочинних посягань на життя людини, її здоров'я, свободу, честь і гідність [24, с. 5–8]. Це дозволяє зробити висновок, що, хоча на нормативному рівні визнавалось лише право на особисту недоторканність, на сторінках правової літератури обґрунтовувалось також право на свободу як його складова.

Отже, розглядаючи радянський період у контексті становлення і розвитку права на свободу та особисту недоторканність, зазначимо, що його можна охарактеризувати як етап зародження названого права, для якого були характерними наступні риси: становлення цього права відбувалось нерівномірно – воно то гарантувалось державою, то зникало з положень нормативних актів; закріплення цього права здійснювалось на конституційному рівні; відносини, пов'язані із дотриманням цього права, регулювались кримінально-процесуальним законодавством; на нормативному рівні гарантувалась тільки частина цього права, пов'язана з особистою недоторканністю; право на свободу визнава-

лось на науковому рівні як складова права на особисту недоторканність; зміст цього права не розкривався у нормативно-правових актах (поза встановленням неприпустимості незаконності арешту та умовами його правомірності). До того ж, для радянського періоду були властиві декларативний характер прав і свобод, оскільки вони закріплювались, але не дотримувались повною мірою [27].

З набуттям Україною незалежності підхід до нормативно-правового забезпечення і наукового обґрунтування цього права значно змінився, зокрема: на нормативному рівні гарантовано не тільки право на особисту недоторканність, але й право на свободу (ст. 29 Конституції України [28]); було розширено зміст цього права, який дозволяє стверджувати, що право на свободу та особисту недоторканність не обмежується відносинами арешту і затримання; це право набуло закріплення також у Цивільному кодексі України (ст.ст. 270, 288-289).

Стосовно стану наукових розробок у цій сфері зауважимо, що сьогодні кримінально-процесуальний аспект реалізації права на свободу та особисту недоторканність все ще домінує у якості об'єкту наукових досліджень, але все частіше зустрічаються праці, в яких аналіз названого права здійснюється з позицій теорії держави і права, конституційного, адміністративного і цивільного права, що вказує на прогресивний розвиток правової науки порівняно з минулим історичним періодом та більш комплексний підхід до наукового пізнання вказаного права. У цьому ракурсі можна згадати напрацювання Т. В. Ліснічої [29], В. С. Олійника [30], О. М. Пожар [31], О. О. Пунди [32, с. 185–216] та ін. Проте маємо підкреслити, що питання реалізації права на свободу та особисту недоторканність переважно розкриті фрагментарно й частково, а механізм адміністративно-правового забезпечення залишається майже не дослідженим, що негативно впливає на рівень дотримання зазначеного основоположного права.

Новий підхід до тлумачення вказаного права знайшов своє відображення й у

рішеннях Конституційного Суду України (далі – КСУ), в межах яких воно визначається як можливість вибору своєї поведінки з метою вільного та всебічного розвитку, самостійно діяти відповідно до власних рішень і задумів, визначати пріоритети, робити все, що не заборонено законом, безперешкодно і на власний розсуд пересуватися по території держави, обирати місце проживання тощо. Крім того, право на свободу згідно з позицією КСУ означає, що особа є вільною у своїй діяльності від зовнішнього втручання, за винятком обмежень, які встановлюються Конституцією та законами України [33]. З наведеного випливає, що, з одного боку, КСУ тлумачить це право широко, не обмежуючись сферою кримінального процесу, що, на нашу думку, позитивно впливає на праворозуміння, визначення напрямків реалізації права і підвищення ефективності його дотримання. З іншого – КСУ об'єднує в межах його поняття низку конституційних прав, зокрема: на свободу пересування (ст. 33 Конституції України); на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (ст. 34 Конституції України); на свободу світогляду і віросповідання (ст. 35 Конституції України); на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації (ст. 36 Конституції України); на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості (ст. 54); а також частково право на працю, в частині вільного обрання праці та вільної згоди на неї (ст. 43). На нашу думку, такий підхід стирає межі між основоположними правами, применшуючи самостійне значення кожного з них, а тому він потребує доопрацювання і перегляду.

Звідси приходимо до думки, що становлення цього права ще не завершилось, адже ані розуміння, ані обґрунтування, ані правова регламентація цього права не набули довшеного вигляду і потребують подальшого наукового дослідження і удосконалення.

Висновки. Підсумовуючи викладене у статті, пропонуємо наступну періодизацію становлення і розвитку права на свободу та

особисту недоторканність, яка передбачає виділення таких етапів: 1) зародження права на свободу та особисту недоторканність, яке розпочалося із прийняттям III Універсалу Української Центральної Ради у 1917 р., та його розвитку у радянські часи як права на особисту недоторканність, що реалізовувалося і забезпечувалося у сфері кримінального процесу;

2) подальшого становлення цього права, який триває з моменту набуття Україною незалежності. Для нього характерним є гарантування права на свободу та особисту недоторканність в цілому, розширення його змісту, формування нормативно-правових засад для його адміністративно-правового забезпечення і реалізації поза сферами кримінального процесу.

Анотація

Метою статті є обґрунтування наукового підходу щодо періодизації становлення і розвитку права на свободу та особисту недоторканність. Для досягнення мети статті автором використано загальні та спеціальні методи наукового пізнання, включаючи історично-правовий, порівняльно-правовий, систематизації, класифікації, дедукції, індукції, аналізу, синтезу та ін.

У статті наведено основні історичні факти, з якими у юридичній літературі пов'язують становлення і розвиток права на свободу та особисту недоторканність. За допомогою аналізу наукових джерел сформульовано основні наукові підходи, застосовані вченими для визначення періодизації розвитку права на свободу та особисту недоторканність. З'ясовано доцільність виділення окремих історичних періодів розвитку цього права. Сформульовано авторську позицію з приводу періодизації становлення і розвитку права на свободу та особисту недоторканність.

У висновках запропоновано виділяти чотири етапи становлення і розвитку права на свободу та особисту недоторканність, а саме: 1) зародження права на свободу та особисту недоторканність у вигляді вольностей для окремих верств населення, який тривав в античні часи, Середні віки і аж до кінця XVIII ст.; 2) трансформації вольностей для окремих верств населення в основоположне, невідчужуване, природне право людини, яким наділені усі люди без винятку. Цей етап тривав з кінця XVIII ст., коли розпочався процес визнання та конституційного закріплення права на свободу та особисту недоторканність за усіма громадянами у Франції, до кін. 30-х рр. XX ст., коли ця тенденція стала властивою і для України та СРСР; 3) розвитку нормативно-правової регламентації права на свободу та особисту недоторканність у національних нормативно-правових актах (переважно кримінально-правових та кримінально-процесуальних) і міжнародних правових документах, який тривав від кін. 1930-х рр. до 1991 р.; 4) удосконалення нормативно-правового забезпечення права на свободу та особисту недоторканність, який можна охарактеризувати як сучасний та який триває з моменту набуття Україною незалежності.

Ключові слова: право на свободу та особисту недоторканність, свобода, особиста недоторканність, періодизація, періоди, етапи, історія розвитку, історія становлення.

Pelekh Z.B. Periodization of the formation and development of the right to liberty and personal inviolability: substantiation of scientific approach

Summary

The purpose of the article is to substantiate the scientific approach regarding periodization of the formation and development of the right to liberty and personal inviolability. To achieve the purpose of the article, the author used general and special methods of scientific cognition including historical and legal, comparative and legal, systematization, classification, deduction, induction, analysis, synthesis, etc.

The author of the article has presented the main historical facts, which are associated with the formation and development of the right to liberty and personal inviolability in the legal literature. The

analysis of scientific sources assisted to formulate the main scientific approaches used by scholars in determining the periodization of the development of the right to liberty and personal inviolability. The expediency of allocating certain historical periods of the development of this right has been clarified. The author has formulated own point of view on the periodization of the formation and development of the right to liberty and personal inviolability.

In the conclusions the author has offered to single out four stages of the formation and development of the right to liberty and personal inviolability, namely: 1) the origin of the right to liberty and personal inviolability in the form of liberties for certain segments of the population, which lasted in ancient times, the Middle Ages and until the late XVIII century; 2) the transformation of liberties for certain segments of the population into a fundamental, inalienable, natural human right, which endowed all people without any exception. This stage lasted from the late XVIII century, when there was the beginning of the process of recognition and constitutional consolidation of the right to liberty and personal inviolability for all citizens in France, to the late 30s of the XX century, when that tendency became characteristic for Ukraine and the USSR; 3) the development of legal regulation of the right to liberty and personal inviolability in national regulatory legal acts (mainly criminal, criminal and procedural) and international legal documents, which lasted from the late 1930s up to 1991; 4) the improvement of legal guaranteeing of the right to liberty and personal inviolability, which can be characterized as modern and which has been lasting since Ukraine's independence.

Key words: right to liberty and personal inviolability, freedom, personal integrity, periodization, periods, stages, history of development, history of formation.

Список використаних джерел:

1. Лычковский Д. Н. Конституционно-правовое обеспечение неприкосновенности личности в Республике Беларусь : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Спец. 12.00.02. Минск, 2018. 26 с.
2. Бучківська В. Л. Обмеження свободи особи та її недоторканості під час кримінального провадження: новий кримінально-процесуальний закон з урахуванням практики Європейського суду з прав людини. 2013. С. 153-158. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nzlubp_2013_10_36.pdf (дата звернення: 30.04.2021)
3. Грובהва В. П. Щодо визначення змісту категорії «особиста недоторканність». *Форум права*. 2009. № 2. С. 97-101. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/3194> (дата звернення: 30.04.2021)
4. Пожар О. М. Генезис права на особисту недоторканність в історії політико-правової думки. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. № 68. С. 145-152.
5. Слінько Т. М. Конституційно-правове забезпечення права на свободу та особисту недоторканість в Україні. *Європейські перспективи*. 2015. № 6. С. 93-98.
6. Schade P. Art. 2 Freiheitsrechte: Kommentar. URL: <https://www.planet-schule.de/wissenspool/grundgesetz/inhalt/sendung-gg-19-19-gute-gruende-fuer-die-demokratie/hintergrund-artikel-2.html> (дата звернення: 30.04.2021)
7. Швидкова О. В. Щодо визначення права на свободу та особисту недоторканність. *Право і безпека*. 2006. № 5'4. С. 40-42.
8. Туницький О. М. Конституційне право на свободу та особисту недоторканність і роль Конституційного Суду України у його забезпеченні. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 5. С. 112-117.

9. Конституція (Основний закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки : від 30 січня 1937 р. URL: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1937.html> (дата звернення: 30.04.2021)
10. Гребенкин А. Н. Право на свободу и личную неприкосновенность в законодательстве XIII-XVIII вв. *JSRP*. 2014. № 8 (12). С. 67-73. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/pravo-na-svobodu-i-lichnyu-neprikosnovennost-v-zakonodatelstve-xiii-xviii-vv> (дата звернення: 30.04.2021)
11. Стремоухов А. В., Стремоухов А. А. Предыстория прав человека и становление концепции прав человека в Древнем мире. *Ленинградский юридический журнал*. 2017. № 2 (48). С. 12-20.
12. Роль шляхты в истории. Часть II. Сословные и политические свободы шляхты. *Polska encyclopedia szlachecka*. 1935. Т. 1 / пер. Ю. Лычковского. URL: <https://www.lyczkowski.net/ru/statja/soslovnnye-i-politicheskie-svobody-shljahty.html> (дата звернення: 30.04.2021)
13. Король Иоанн. Великая Хартия Вольностей 1215 г. / пер. Д. М. Петрушевского. URL: <http://lib.ru/INOOLD/ENGLAND/hartia.txt> (дата звернення: 30.04.2021)
14. Тарле Е. В. История Италии в Средние века. Изд. 2-е, стереотип. М.: Едиториал УРСС, 2003. 208 с.
15. Декларация прав людини і громадянина 1789 р. URL: <https://constituante.livejournal.com/10253.html> (дата звернення: 30.04.2021)
16. Высочайше утвержденные Основные Государственные Законы : 1906. URL: <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/apr1906.htm> (дата звернення: 30.04.2021)
17. III Універсал Української Центральної Ради : від 7 (20) листопада 1917 р. URL: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/universal-3.html> (дата звернення: 30.04.2021)
18. Конституція Української Народної Республіки (Статут про державний устрій, права і вільності УНР) : від 29 квітня 1918 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002300-18#Text> (дата звернення: 30.04.2021)
19. Конституція Української Соціалістичної Радянської Республіки : від 10 березня 1919 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001316-19#Text> (дата звернення: 30.04.2021)
20. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки : від 20 квітня 1978 р. URL: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1978.html> (дата звернення: 30.04.2021)
21. Цивільний кодекс України : від 16 січня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. №№ 40-44. ст. 356.
22. Кримінально-процесуальний кодекс УСРР (1922 р.) : Витяг. URL: <http://textbooks.net.ua/content/view/1061/17/> (дата звернення: 30.04.2021)
23. Кримінально-процесуальний кодекс Української РСР : від 28 грудня 1960 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05/ed19601228#Text> (дата звернення: 30.04.2021)
24. Короткий Н. Н. Процессуальные гарантии неприкосновенности личности подозреваемого и обвиняемого в стадии предварительного расследования : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Киев, 1977. 26 с.
25. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса. Т. 1. Основные положения науки советского уголовного процесса. Москва: Издательство «Наука», 1968. 470 с.
26. Сергеев А. И. Гарантии неприкосновенности личности, связанные с задержанием и предварительным заключением под стражу, в советском уголовном процессе : автореф. ... дисс. канд. юрид. наук : Спец. 12.715. Москва : 1971. 15 с.
27. Окіпнюк В. Т. Права людини і діяльність радянських спецслужб в Україні: історико-правовий аналіз. *Наукові записки НаУКМА*. Юридичні науки. 2017. Т. 200. С. 122-124.

28. Конституція України : від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. ст. 141.
29. Лісніча Т. В. Захист особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування фізичної особи (право на життя, здоров'я, свободу та особисту недоторканність) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Спец. 12.00.03. Харків, 2007. 21 с.
30. Олійник В. С. Конституційне право людини на особисту недоторканність і його забезпечення органами внутрішніх справ України : дис. ... канд. юрид. наук. Спец. 12.00.02. К., 2006. 227 с.
31. Пожар О. М. Нормативно-правове забезпечення права на особисту недоторканність: загальнотеоретичне дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Спец. 12.00.01. Одеса, 2015. 23 с.
32. Пунда О. О. Адміністративно-правове регулювання забезпечення здійснення особистих немайнових прав : дис. ... д-ра юрид. наук. Спец. 12.00.07. Ірпінь, 2018. 472 с.
33. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу) : від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16> (дата звернення: 30.04.2021)